УДК 378:811.111.7

Олена Вікторівна Цвєтаєва,

кандидат наук соціальних комунікацій,
доцент кафедри іноземних мов для інженерно-технічних та природничих спеціальностей факультету української й іноземної філології та мистецтвознавства Дніпропетровського національного університету імені Олеся Гончара, м. Дніпропетровськ

З ДОСВІДУ ОПТИМІЗАЦІЇ НАВЧАННЯ ІНОЗЕМНИХ МОВ НА НЕМОВНИХ ФАКУЛЬТЕТАХ ВНЗ

Стаття присвячена проблемі вивчення іноземної мови студентів немовних спеціальностей і узагальнення досвіду викладання автора в Дніпропетровському національному університеті імені Олеся Гончара. Зроблено порівняльний аналіз застосування комунікативно-орієнтованих методів у навчальному процесі на немовних факультетах, визначено специфіку організації навчального процесу та доведена доцільність застосування компетентнісно-комунікативної методики викладання іноземних мов у навчальному процесі на немовних факультетах.

Ключові слова: *навчання іноземної мови; труднощі навчання; компетентнісно-комунікативна методика.*

Постановка проблеми у загальному вигляді. На сучасному етапі розвитку методики навчання іноземних мов широке застосування знайшли комунікативно-орієнтовані концепції: комунікативна, проектна, інтенсивна, діяльнісна методики та ін. Різний базовий рівень володіння іноземною мовою абітурієнтів-випускників, які вступають до ВНЗ, перевантаженість навчального плану, пріоритет і домінування спеціальних дисциплін, обмежена кількість годин, відсутність підручників, адекватних важким умовам навчання, ускладнюють вирішення методичних проблем, пов'язаних з підвищенням якості мовної підготовки студентів.

Метою статті є розробка аналіз і пошук оптимальної методики навчання іншомовної комунікативної компетенції студентів немовних факультетів ВНЗ.

© Цвєтаєва О. В.
© Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України, 2015

Об'єктом вивчення стали питання оптимізації цілей, завдань і засобів втілення процесів навчання та виховання студентів немовних факультетів ВНЗ.

Виклад основного матеріалу дослідження. Актуальність дослідження визначається підвищеною в сучасних умовах значущістю іншомовної компетенції у професійній діяльності й низьким рівнем її формування в майбутніх фахівців у процесі навчання у виші. Актуальним стає навчання студентів ефективним стратегіям оволодіння іншомовним дискурсом професійної сфери, інформаційною основою якого є автентичні тексти будь-якої сфери спілкування. Однак проблема формування стратегій, що забезпечують самостійне породження іншомовного монологічного та полілогічного дискурсів, ще не вивчалася.

Сучасне суспільство стоїть перед найгострішими соціально-політичними, міжетнічними, міжкультурними, комунікативними проблемами. Саме освіта у всі часи сприяла збереженню стійкості суспільства, модифікації форм і типів взаємовідносин людей. На сьогодні проблема формування толерантної свідомості і комунікативної компетенції як стабільних характеристик особистості підростаючої людини є особливо актуальною. Вирішення цього питання нині стає дійсним пріоритетом педагогічної науки і практики.

Сучасна система навчання іноземним мовам характеризується тим, що, по-перше, практичне володіння іноземними мовами стало насущною потребою широких верств суспільства, і, по-друге, загальний педагогічний контекст створює сприятливі умови для диференціації навчання іноземним мовам. Нова соціально-економічна і політична ситуація вимагає реалізації в суспільстві мовної політики в області іншомовної освіти, націленої на задоволення як громадських, так і особистих потреб по відношенню до іноземних мов. Різноманіття варіантів навчання і навчальних засобів поставило нові вимоги до професійної підготовки вчителя/викладача іноземних мов, якому в нових умовах необхідно вміти діяти не за певними передписаними правилами, а відповідно до власного усвідомленого вибору з числа можливих методичних систем.

Останнім часом зроблені численні спроби оновлення змісту державних освітніх стандартів різного рівня на основі компетентнісного підходу. В результаті існує значна кількість класифікацій компетенцій, на базі яких пропонується проектувати моделі випускників учбових закладів різного рівня. Класифікації будуються відповідно до основних видів людської діяльності та її об'єктів, сфер громадського життя і виробництва, галузей науки, психологічних характеристик і здібностей особи, її соціального розвитку і статусу. При цьому усі компетенції вибудовуються в певній ієрархії, на вершині якої завжди знаходяться ключові (базові, загальні, метапредметні, універсальні) компетенції, які є багатофункціональними, надпредметними і багатовимірними.

Аналіз публікацій педагогічної періодики за останні 5 років показує надзвичайну актуальність питань якості освіти, яка оцінюється в термінах «компетенція» і «компетентність». Сплеск популярності цих термінів пов'язаний з інтеграційними процесами в європейській освітній політиці, що відбивають прагнення добитися найбільшої відповідності європейської освіти реаліям глобальної економіки і зробити випускників європейських учбових закладів різного рівня максимально конкурентоздатними на світовому ринку праці. У зв'язку з тим, що у сучасному світі, що нестримно міняється, набір видів професійної діяльності постійно змінюється, то перед системою освіти встає завдання ставити цілі і формулювати результати підготовки фахівців в комплексному і інтегрованому вигляді, не обмежуючись вузькопрофесійною сферою їх застосування. В зв'язку з цим, для подолання розриву між освітою і життям на сучасному етапі громадського розвитку виникає необхідність затвердження нової парадигми результату освіти в поняттях «компетенція/компетентність».

Концепція комунікативної компетенції стала результатом здійснюваної з 1970-х років спроби провести грань між когнітивними (академічними) і базовими міжособистісними комунікативними уміннями людини. Ця концепція надалі вилилася в розвиток різних моделей цієї компетенції. В якості її

структурних компонентів виділяють лінгвістичну, соціолінгвістичну, дискурсивну, соціокультурну, стратегічну і соціальну субкомпетенції.

Важливим завданням є формулювання і аргументація принципів раціональної методики навчання іншомовної комунікативної компетенції студентів немовних факультетів, оскільки зміст методики, як відомо, визначається принципами, що покладені в її основу. Основи особистісно-діяльнісного підходу були закладені працями Б. Ананьєва, Л. Виготського, О. Леонтьєва, С. Рубінштейна, де особистість розглядалася як суб'єкт діяльності, яка сама, формуючись в діяльності та спілкуванні з іншими людьми, визначає характер цієї діяльності і спілкування. При цьому не принижується значення загальнодидактичних принципів, на яких будується будь-який процес навчання і методичних принципів навчання іноземним мовам, в числі яких зазначаються спеціальні принципи, характерні для навчання окремим видам іншомовної комунікативної діяльності (Н. Баришніков, І. Бім, Н. Гальскова, А. Щепілова). Викладачі кафедри іноземних мов ІТПС зробили спробу сформулювати і аргументувати п'ять принципів навчання іншомовної комунікативної компетенції студентів немовних спеціальностей у заданих умовах, які правомірно визначити як принципи раціонального компетентнісно-діяльнісного підходу до навчання іншомовної комунікативної компетенції студентів немовних спеціальностей на початковому етапі вузівської освіти, тобто в період заповнення прогалин у знаннях і вирівнювання рівня володіння іншомовними комунікативними компетенціями. Цими принципами є принцип:

раціонального поєднання аудиторного навчання з самонавчанням;

раціоналізації навчальної автономії студентів;

урахування різнорівневої мовної підготовки учнів;

урахування наповнюваності академічних груп студентами;

раціонального співвідношення компонентів змісту навчання зі структурою іншомовної комунікативної компетенції.

Розглянемо зазначені принципи більш докладно.

Принцип раціонального поєднання аудиторного навчання і самонавчання орієнтує процес оволодіння студентами немовних факультетів іншомовної комунікативної компетенцією на самонавчання. Необхідно, однак, уточнити, яке співвідношення аудиторної та самостійної роботи можна вважати раціональним.

Згідно робочими навчальними програмами, затвердженим на кафедрі іноземних мов ІТПС ФУІФМ прийнятна, як відомо, модель розрахунку аудиторних занять та самостійної роботи студентів – 50% на 50%. Середній показник навчального часу з іноземної мови для всіх немовних спеціальностей становить 72 години аудиторних занять і така ж кількість годин відводиться на самостійну роботу студента.

З урахуванням результатів досліджень з проблем самонавчання ми дійшли до висновку про те, що нестійкий баланс між організованим навчанням (аудиторні заняття під керівництвом викладача) і самонавчанням є відображенням тенденції до традиційного аудиторного навчання, внаслідок чого ускладнюється розвиток теорії і практики самонавчання.

Освітня практика показує, що під час аудиторного заняття з іноземної мови переважають вправи мовного характеру. В силу обмеженого навчального часу комунікативні навички, вміння, компетенції формуються вкрай повільно і з великою кількістю збоїв. Якщо до цього додати, що час, відведений студентам на самостійну роботу з іноземної мови, як правило, не виробляється з різних причин (від несформованих навичок самостійної роботи до дефіциту ефективних навчальних матеріалів), то стане абсолютно очевидна нераціональність співвідношення аудиторних занять і самонавчання.

Основною ціллю, яку ставить перед собою викладачі кафедри іноземних мов ІТПС ФУІФМ, зокрема В. Осадча, є навчання студентів використовувати теоретичні знання для вирішення практичних завдань, а саме для професійного спілкування. Тому матеріали добираються з урахуванням професійної спрямованості та містять теми, що пов’язані з основною спеціальністю та розглядаються на заняттях з профілюючих предметів. Це дає змогу формувати

та підтримувати інтерес студентів до мови, що вивчається. Добираються сучасні тексти, статті для анотування та обговорення [1; 2].

Таким чином, з урахуванням пріоритетності концепції самонавчання, провідним принципом раціональної компетентнісно-діяльнісної методики навчання іншомовної комунікативної компетенції є принцип раціонального поєднання організованого (аудиторного) навчання і самонавчання. При цьому важливо підкреслити, що «раціональне поєднання» не означає «поділ на рівні частки». Реалізація даного принципу забезпечує продуктивне оволодіння студентами іншомовної комунікативної компетенцією при співвідношенні аудиторних занять і самонавчання 30-35% на 65-70%. Важливо, однак, зауважити, що таке співвідношення навчального часу передбачає сформованість базових компетенцій самонавчання студентів, що дозволяють їм самостійно оволодівати іншомовними компетенціями, що входять до складу іншомовної комунікативної компетенції. Короткий аудиторний курс (30-35% від загального числа навчальних годин трудомісткості) використовується відповідно для формування у студентів базових компетенцій самонавчання.

Для формування компетенцій самонавчання іноземної мови є й інші можливості. Так, компетенція самонавчання, на думку О. Осадчої, може розвиватися на базі вже набутого мовного досвіду. Компетенція самонавчання іноземної мови забезпечує здатність до самостійного планування, створенню індивідуальних моделей самонавчання. [3, с. 3-5]

Компетенція самонавчання іноземної мови формується і розвивається в процесі самостійної роботи, коли учні досягають рівня «незалежні» учні, тобто самостійно ставлять перед собою цілі, виробляють власну тактику і стратегію їх реалізації, здійснюють проміжний і підсумковий самоконтроль. [4, с. 72-74].

Таким чином, принцип раціонального поєднання аудиторного навчання і самонавчання забезпечує результативне співвідношення аудиторного навчання (під керівництвом викладача) і самонавчанням, при якому аудиторне навчання спрямоване на оволодіння базовим навчально-мовним матеріалом, на отримання коментаря і установок від викладача, консультування і зняття

мовних труднощів. Тренувальні та комунікативні види навчальних завдань виконуються в процесі самостійної роботи. При цьому важливо підкреслити, що час на самонавчання не повинен бути обмеженим. Студент самостійно визначає, скільки буде потрібно часу для досягнення поставленої мети. Зрозуміло, що для студентів з низьким рівнем володіння іноземною мовою потрібно більше часу і більшу кількість вправ і завдань.

Когнітивний компонент також забезпечується принципом раціоналізації навчальної автономії, так як він пов'язаний з оволодінням навчальними та когнітивними стратегіями.

Викладачами кафедри іноземних мов ІТПС ФУІФМ сформульовано принципи раціональної компетентнісно-діяльнісної методики навчання іншомовної комунікативної компетенції – принцип раціоналізації навчальної автономії, реалізація якого забезпечує:

раціональність методики навчання;

раціональність взаємодії викладача і студентів, зберігаючи при цьому автономію навчаються і відповідальність викладача за результати навчання;

створення сприятливих зовнішніх умов для реалізації внутрішніх устремлінь студентів, що забезпечують активну участь студентів у всіх видах навчальної діяльності;

розвиток когнітивних (планування, контроль, оцінка знань) і метакогнітівних стратегій (накопичення метакогнітівного досвіду) студентів з оволодіння досліджуваним матеріалом.

Принцип урахування різнорівневої мовної підготовки учнів правомірно віднести до принципів більш ширшої дії, оскільки він за своїм призначенням цілком може бути реалізований в інших освітніх умовах, а не тільки стосовно до раціональної методикою. За своєю суттю цей принцип схожий з тим, який відомий в методиці навчання іноземних мов як принцип особистісно-орієнтованої спрямованості навчання, що приписує розглядати учня не як об'єкт впливу викладача, а як суб'єкт навчального процесу.

Відповідно до принципу особистісно-орієнтованої спрямованості процес оволодіння іншомовною комунікативною компетенцією необхідно будувати з урахуванням інтересів, схильностей, рівнем мовної підготовки учнів.

Реалізація принципу обліку різнорівневої мовної підготовки учнів забезпечує диференційований та індивідуальний підхід до процесу оволодіння учнями іншомовної комунікативної компетенцією, відкриваючи можливість кожному студенту вибудовування індивідуальної траєкторії оволодіння іншомовної комунікативної компетенції. [5]

Керівництво принципом обліку різнорівневої мовної підготовки учнів забезпечує диференціацію та індивідуалізацію навчання, про які як про принципи навчання іноземної мови писав свого часу Л. Щерба [6].

Для раціональної методики навчання іншомовної комунікативної компетенції даний принцип має особливе значення тому, що в даний час широке поширення у вітчизняній і зарубіжній методиці навчання іноземних мов отримала педагогічна ідея навчання в малих групах (робота в малих групах), яка належить Дж. Дьюї. Однак як принцип навчання (навчання у співпраці) був розроблений пізніше, в 1970-і роки групами американських педагогів. Малі групи можуть складатися з трьох, чотирьох, п’яти-шести учнів.

Технологія навчання в малих групах знайшла застосування в практиці навчання іноземним мовам. Однак в умовах, коли наповнюваність груп учнів становить до 25-30 осіб, потрібні інші методичні установки у вигляді принципу урахування наповнюваності академічних груп.

Численність груп учнів викликає значні труднощі реалізації валідних методичних принципів, зокрема принципу комунікативної спрямованості процесу навчання іноземної мови, бо на навчальну комунікативну практику (тренування) припадає в середньому не більше трьох хвилин на кожного студента. Нерідкі випадки в практиці навчання, коли багато студентів обмежуються пасивним слуханням іншомовної мови своїх одногрупників.

В даний час число учнів в академічній групі становить до 28-30 чоловік. Не слід, як очевидно, проводити будь-яких вимірів, моніторингів, щоб

переконатися, що використання комунікативної методики навчання іноземних мов у численних групах навчаються виявляється вкрай скрутним.

У зв'язку з цим ми сформулювали принцип раціональної компетентнісно-діяльнісної методики, яка є переконливим попередженням про дотримання кореляційної залежності комунікативних прийомів і способів навчання іноземної мови і кількості учнів в академічній групі. Точніше сказати, це принцип, який вказує на неприпустимість негативної кореляції між комунікативними прийомами навчання іноземної мови і численністю груп учнів [8; 9].

Таким чином, даний принцип виказує використання в процесі навчання прийомів і способів, адекватних умов навчання, до яких, як відомо, відносяться: цільова домінанта, вік учнів, кількість навчального часу, відведеного на вивчення іноземної мови, наповнюваність академічних груп студентів [10].

Принцип урахування наповнюваності академічних груп передбачає, таким чином, використання в навчанні екстенсивних технологій навчання [10; 11]:

написання есе на задану тему;

виконання групових проектів;

читання мікротекстів про себе з наступною перевіркою розуміння прочитаного у тестовій формі;

лексико-граматичний коментар викладача як орієнтовна основа для самостійного виконання тренувальних вправ.

Висновок. Таким чином, при навчанні іноземній мові дуже важливим виявляється придбання слухачами комунікативної компетенції, або уміння говорити відповідно до мовної ситуації. Придбання комунікативної компетенції, тобто знання, що сказати, і уміння це сказати конкретній людині в конкретній мовленнєвій ситуації, є необхідним для повного, досконалого оволодіння мовою, а також кінцевою метою навчання іноземній мові. Формування іншомовної професійно-комунікативної компетентності фахівця як мети та результату навчання студентів немовних факультетів ВНЗ вимагає

спеціальної технології навчання, яка будується з урахуванням концептуальних положень компетентнісного підходу і реалізується поетапно. Технологія навчання англійської мови студентів немовних факультетів ВНЗ являє собою послідовність процедур, операцій і прийомів, що становлять у сукупності цілісну методичну систему, реалізація якої в практиці навчання призводить до досягнення гарантованих цілей навчання, тобто до формування іншомовної професійно-комунікативної компетентності фахівця.

Порівняльний аналіз застосування у навчальному процесі на немовних факультетах одного з цих методів, специфіка організації навчального процесу та результати роботи в групах дозволили зробить висновок про можливість і доцільність адекватного застосування компетентнісно-комунікативної методики викладання іноземних мов у навчальному процесі на немовних факультетах.

Дослідження і розробка оптимальної методики навчання іншомовної комунікативної компетенції уявляється перспективним напрямком сучасної лінгводидактики. Перспективність подальших досліджень у даному руслі вбачається у виявленні та конкретизації індикаторів раціональності методик викладання іноземних мов на немовних факультетах ВНЗ в умовах адаптації освітнього простору України до європейських освітніх стандартів.

Список використаної літератури

1. Ильин, Е. П. Психология индивидуальных различий. – СПб., 2011 – 701 с.

2. Полат, Е. С. Современные педагогические технологии в обучении иностранному языку // Методика обучения иностранным языкам: традиции и современность. Обнинск: Титул, 2010 – С. 330-399.

3. Осадча, О. В. Психолого-педагогические условия организации учебной деятельности студентов // Міжнародна конференція «Передовые разработки науки и техники», vol. 10, Польша, 2014 – С. 3-5.

4. Райлянова, В. Е. Еклектичний підхід викладання іноземної мови у вищій школі // Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка:

Серія «Педагогічні науки»: Зб. наук. Праць, вип. 10 (269) травень. м. Луганськ: Луганський національний університет імені Тараса Шевченка, 2013., – С. 96-102.

5. Посудієвська, О. Р. Использование компьютерных технологий в организации самостоятельной работы студентов при изучении иностранного язика // Актуальні проблеми викладання іноземних мов для професійного спілкування: Матеріали V Всеукраїнської науково-практичної конференції, 25-26 квітня, 2014 р. – Д.: Біла К.О., 2014. 146 с. – С. 72-74.

6. Щерба, Л. В. Преподавание иностранных языков в средней школе: общ. вопросы методики. – М. – 1974 – 112 с.

7. Осадча, О. В. Перспективи дистанційних курсів на сучасному етапі розвитку вищої освіти // Міжнародна конференція «Образование и наука XXI века», т.7, Чехія, 2013. – 165 с. – С. 3-5.

9. Бондар, О. Є. Індивідуалізація учбової діяльності з метою підвищення ефективності навчання // Матеріали міжнародної науково-практичної конференції «Перспективные разработки науки и техники», Польща, листопад, 2014. – [Електронний ресурс] – www.rusnauka.com/36_PWMN_2014/Pedagogica/5_179982.doc.htm

10. Побережна, Н. О., Русакова, А. В. Метод проектів у навчанні іноземним мовам // Актуальні проблеми викладання іноземних мов для професійного спілкування: зб. наук. праць V Всеукраїнської науково-практичної конференції, 25-26 квітня 2014 р. – м. Дніпропетровськ: Біла К.О., 2014. – 146 с. – С. 63–66.

10. Знанецкий, В. Ю. Процесс формирования коммуникативной компетенции на занятиях иностранного язык // Матеріали X міжнародної науково-практичної конференції «Наука в інформаційному просторі». – Україна, 2014. - [Електронний ресурс] - www.confcontact.com/2013-nauka-v...prostranstve/nip2013_tom8.pdf

10. Посудієвська, О. Р. Современные подходы в обучении иностранному языку студентов негуманитарных специальностей // Актуальні проблеми викладання іноземних мов для професійного спілкування: Матеріали IV Всеукраїнської науково-практичної конференції, 7-8 червня 2013 р. – Д.: Біла К.О., 2013. – 146 с. – С. 95-97.

11. Бондар, О. Є. Роль індивідуальних особливостей мислення у навчальному процесі // Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції

«Фундаментальная и прикладная наука», Велика Британія, жовтень 2014. - [Електронний ресурс] - www.rusnauka.com/35_FPN_2014/Pedagogica/5_179980.doc.htm

Рецензент – кандидат філологічних наук, доцент Пономарьова Л. Ф.

Стаття надійшла до редакції 18.11.2015

Цветаева Е. В. Из опыта оптимизации обучения иностранным языкам на неязыковых факультетах ВУЗов

Статья посвящена проблеме изучения иностранного языка у студентов неязыковых специальностей и обобщение опыта преподавания автора в Днепропетровском национальном университете имени Олеся Гончара. Сделан сравнительный анализ применения коммуникативно-ориентированного метода в учебном процессе на неязыковых факультетах, определена специфика организации учебного процесса и доказана целесообразность применения компетентно-комуникативной методики преподавания иностранных языков в учебном процессе на неязыковых факультетах.

Ключевые слова: *обучение иностранному языку; трудности обучения; компетентно-коммуникативная методика.*

Tsvetayeva O. V. From the experience of optimization of training of foreign language on non-language faculties of high schools

The article is dedicated to the problem of foreign language study of students of non-linguistic specialties and the generalization of teaching experience of the author in Oles Honchar Dnipropetrovsk National University. The comparative analysis of application of communicative-oriented methods in education for non-language faculties was created, the specificity of the organizations of the educational process was defined, and the expediency of application of competentive-communication methods of foreign languages teaching in the educational process in nonlinguistic faculties was proved. It is claimed that the acquisition of communicative competence, that is the knowledge what to say and the ability to say it to a specific person in a particular speech situation, is necessary for a full, perfect language skills, and the ultimate goal of learning a foreign language. The formation of foreign language communicative competence for vocational and professional goals for achieving the results of learning of students of non-linguistic faculties of universities requires special contemporary tutoring technologies, which is based on the conceptual provisions of competence approach and is implemented in stages. The technology of English language training of students of nonlinguistic faculties of university is a sequence of procedures, operations and techniques which together constitute a complete methodical system, which implementation in practice leads to the guaranteed achievement of the learning objectives, i.e. to the formation of foreign language communicative competence of the future professional.

Keywords: *Learning a foreign language; learning difficulties; Competency-communicative method.*